

INGLIZ TILIDA LEKSIKANI O'RGATISHDAN ASOSIY MAQSAD

*Raximova Muattar Abdukaxarovna,
Norin tumani 12- maktab ingliz tili fani o'qituvchisi*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8022290>

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilida leksikani o'rgatishdan asosiy maqsad borasida ma'lumotlar berildi.

Kalit so'zlar: Til o'qitish, usul – lug'at, prinsip, yangi so'z birikmalari, aktiv minimumga (asosan), so'zning shakli.

O'quvchilarga chet til nutq ko'nikma va malakalarini singdirishdir. Leksik materialni egallash uch bosqichdan o'tadi. Birinchi bosqich yangi so'z bilan tanishishdan boshlanadi: Ikkinchi bosqich tanishilgan leksikani nutq jarayonida qo'llay boshlashga qaratiladi, ya'ni bu materialni dastlabki mustahkamlash davridir va uchinchi bosqichda esa o'rganilayotgan so'z nutq faoliyati turlarida ko'nikma hamda malaka tarkibida o'zlashtiriladi. Leksik birlik yuzasidan bajariladigan ushbu ish bosqichlarini metodlarga taqqoslash mumkin: tanishish; mashq qilish va qo'llash:

Leksikani o'rgatish prinsiplari: leksik materialni o'rgatishga qo'yiladigan dasturiy talablar maxsus metodik prinsiplar ishlab chiqishni taqozo etadi. Mazkur masala yuzasidan o'tkazilgan ilmiy tadqiqotga binoan quyidagi prinsiplarga amal qilinadi:

1. chet til o'rgatishda lug'atni oqilona chegaralash prinsipi: tanlash birliklari belgilab olinadi.

2. Til o'qitishda leksik birliklar muayan maqsadga qaratilganligi, prinsipi; Leksik operatsiyani mustahkamlash uchun qo'llanadigan birliklar aniq ko'nikmani hosil qilishga mo'ljallanadi;

3. Leksik birliklarning lingvistik aloqador psixologik tabiatini hisobga olish prinsipi; Mashq qilish davrlarida leksik birliklarning mavhum tushuncha ifodalaydiganlari ta'riflash vositasida narsaga tegishlilari ko'rgazmalilik yordamida, sistema hosil qiladigan mavzuga oid, masalan; dunyo tomonlari – sharq, g'arb, janub, shimolni ifodalash leksik birliklar;

4. Ta'limning didaktik va psixologik qonuniyatlarini hisobga olish, prinsipi: Har bir leksik birlik taqdimot mashq qilish va qo'llash bosqichlarida borgan sari kengaytirilib, ya'ni ma'no doirasi tovush va yozish timsollari va turli birikmalarda hamda guruhlarda qo'llanilishi;

5. Naqd lug'at boyligini yangi so'z ma'nosini asoslangan tarzda fahmlashni ta'minlash va xufiya lug'atni shakllantirishda o'zaro boyliqlik prinsipi: har uchala vazifa faol, bir-biriga bog'liq va izchil bajariladi:

6. ma'noviy umumlashtirishga suyanib ish ko'rish prinsipi; leksik birlik mazmun plani tahlil etishyo'li bilan birlikning semantik variantlari orasidagi o'xshashlik hamda tafovat belgilarini aniqlashga erishiladi:

7. Nutq malakalarini o'stirish va shu jarayonda leksikani egallashni birga olib borish prinsipi:

So'z tilning eng asosiy birligidir. Tildagi barcha so'zlarning yig'indisi uning lug'at tarkibi yoki leksikasi deb atalib, ularni leksikologiya o'rganadi.

Mustaqil o'rganishda yana bir foydali pedagogik usul – lug'at va ma'lumotnomalardan yangi leksik birlik ma'nosini topishdir. Leksika ko'nikmalarini shakllantirishda mashq qilish bosqichidagi asosiy ishlar qo'yidagilar:

1. So'z, so'z birikmasi va gapni aytish. Ushbu usul amali chog'ida muallim topshirig'i mana bunday tartibda bo'lishi kuzatiladi: "Men keyin takrorlang va eslab qoling"

2. Yangi so'z ishtirokida so'z birikmalarini og'zaki tuzish, muallim quyidagicha topshiriq beradi: So'zni eshiting va uni so'z birikmasida ayting. Masalan birinchi o'quv yilida o'rganilayotgan book so'zi mashq qilinayapti. Muallim so'zlar guruhini aytadi: English, Uzbek, Russian read see, my. O'quvchilar navbatma-navbat birikmalar tuzadilar: English book, read a book, my book.

3. So'zni turli nutq namunalarida qo'llashgan muallim topshirig'iga binoan bajariladigan ish turidir. Masalan: "Ayting – I see a Savolga javob qaytaring".

4. So'zni ko'rish orqali idrok etish, matn ma'nosiga bog'lab biriktirish va o'qish topshiriq turlari "Menga quloq solib, o'qing".

5. Leksik birlikni bosma matnda tayanib mashqda o'zlashtirish. Berilgan matndan falon mavzuga oid so'zlarni toping va ularni o'qing.

6. So'zni yozish. Topshiriq "So'zni doskadan kitobdan ko'chiring va eslab qoling" Muallim tushuntirib beradi va yozishdan yagona leksik ko'nikmalarni shakllantirishga oid ma'lumotlar keltirilgan.

Ingliz tilida leksik mashqlar.

Aslida leksikani o'rganishning har uchala bosqichi (tanishtirish yoki taqdim etish mashq bajarish va qo'llanilishi) tegishli mashqlarda ro'y beradi. Leksik birlik ko'nikmaga kirishi uchun bajariladigan mashqlarda uni ikki xil ishlatish usuli mavjud, o'rganilayotgan so'z bir joyda turli birliklar bilan ishlatiladi, yoki har xil o'rinlarda yangi – yangi so'z birikmalari hosil qilib takrorlanadi.

Leksik mashqlar informasion va operasion qismlardan tashkil topadi. Birinchi qism ko'rsatma berish va ijro namunasi bo'lib, tilga oid qoida bilan hamda nutq amaliyotini birlashtiruvchi oraliq mashqlardan iborat. Operasion mashqlarda leksik material asosida nutq harakatlari egallanadi. Mashqdagi muayyan element – leksik operatsion egallash doimo asosiy vazifa qilib qo'yiladi.

Masalan: "Matnni o'qing, ajratib ko'rsatilgan so'zga e'tibor bering", mashqlarning asosiy turlari quyidagilar;

1. Real lug'at boyligini o'zlashtirish lug'at tarkibini kengaytirish va ularni fahmlash orqali bilib olish ko'nikmalarini hosil qiladigan mashqlar:

2. receptacle tinglab va o'qib tushunish va reproduktiv gapirish qisman-yozish leksik mashqlari;

3. Leksik birlikning har xil turlari so'z, turg'un so'z birikmasi, nutq o'rganish mashqlari;

Mashq turlari o'z navbatida yana kichik guruhlariga bo'linadi, joyiga ko'ra, shakl va usuliga qarab, yolg'iz yoki xor bilan, mustaqil yoki muallim rahbarligida, ona tilga munosabati nuqtai nazardan leksikani o'rganishda leksik material deganda biz o'rganilayotgan tilning so'zlari va so'z birikmalariga aytamiz.

Leksik materialni o'rganmasdan turib, u yoki bu tilda nutq faoliyatining turlarini shakllantirish ham, uni rivojlantirish ham amalga oshmaydi. Shunday qilib u yoki bu tilning nutq faoliyati turlarini o'rgatishimizda leksikaning roli muhimdir.

Shu bilan birga o'quv dasturida aktiv va passiv ravishda o'zlashtirilishi lozim bo'lgan leksik minimumning soni, miqdori ham aniq belgilab beriladi. Har xil tipdagi o'quv

yurtlarida o'rgatiladigan leksik minimumning soni o'qitish maqsadlari va o'qitish mazmuni bilan chegaralanadi, hamda ularning soni har xil bo'ladi.

Leksik minimumni tanlashda bir qancha tamoyillarga tayanamiz:

Aktiv minimumga (asosan);

1. Og'zaki nutqda ko'proq;
2. Mavzu bo'yicha tanlash tamoyili;
3. Boshqa so'zlar bilan bog'lana olishligi tamoyili;
4. Namunaviylik tamoyili;
5. Sinonimlarni chiqarib tashlash tamoyili;

Passiv minimumga esa:

1. Yozma-adabiy tilda ko'proq ishlatilishi tamoyili;
2. Ko'p ma'noga ega bo'lish tamoyili;
3. Qo'shimchalar orqali so'z yasay olish tamoyili;

Passiv minimum deganda biz nutq faoliyatining faqat retseptiv, ya'ni tinglab tushunish va o'qish turlarida ishlatiladigan leksik birliklarga aytamiz. Har qanday leksik birlikni ikki tamoni mavjuddir.

1. shakl
2. ma'no

So'zning shakli ham o'z navbatida ikki xil ifodalanadi.

1. tovushlar orqali
2. harflar orqali, ya'ni grafik shakli.

Birinчисidan nutq organlarining harakati orqali bajarilsa ikkinчисida esa qo'lning harakat qilishi orqali sodir bo'ladi. Ularni qabul qilishda esa birinchi shaklni eshitish orqali qabul qilinsa, ikkinчисini esa ko'rish sezgisi orqali qabul qilinadi.

Adabiyotlar:

1. "Innovatsion darslarda o'quvchilarning inglizcha fikrlash qobiliyatini rivojlantirish" Qashqadaryo ziyokori 2008 yil 13-son.
2. Jalolov J.J. "Chet til o'qitish metodikasi" Toshkent 1990 yil.
3. Rogova G. "Methods of teaching English" Moscow 1983.
4. Temirov Y., Suyarova N. "Chet tili o'qitish metodikasi" – Qarshi 2009 yil.